

Κεφάλαιο 4

Φύλο και κοινωνία πολιτών την περίοδο της κρίσης

Στο μέρος αυτό⁹⁰ επιχειρείται η ανάλυση της διάστασης του φύλου στην κοινωνία πολιτών μέσω της ανάδειξης του δεύτερου κρίσιμου μετασχηματισμού που έλαβε χώρα την περίοδο 2010-2014, αυτόν της αυξημένης ενεργοποίησης των γυναικών στις οργανώσεις και συλλογικότητες της Θεσσαλονίκης.

Μέσα από τα στοιχεία της πρωτογενούς έρευνας μελετάται καταρχάς η συμμετοχή στα όργανα, τυπικά ή άτυπα, λήψης αποφάσεων των οργανώσεων και, στη συνέχεια, η συμμετοχή αυτή συνδέεται με τα χαρακτηριστικά και τις δράσεις των οργανώσεων. Η μελέτη εστιάζει περαιτέρω σε ποιοτικά χαρακτηριστικά της ενεργοποίησης των γυναικών, με στόχο την προσέγγιση του ερωτήματος εάν και υπό ποιους όρους η συμμετοχή τους στις οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών λειτουργεί ανατρεπτικά στο υφιστάμενο σύστημα φύλου.

Υποστηρίζεται ότι την περίοδο της κρίσης η κοινωνία πολιτών μετατοπίστηκε προς τον χώρο της οικογένειας, διευκολύνοντας την πρόσβαση των γυναικών σε αυτήν, αυτό όμως δε συνεπάγεται οπωσδήποτε την ανατροπή των έμφυλων στερεοτύπων εντός της

4.1. Η συμμετοχή των γυναικών στον βασικό πυρήνα των οργανώσεων

Κοινός παρονομαστής όλων των οργανώσεων είναι η ύπαρξη μιας σταθερής ομάδας ατόμων, ενός «βασικού πυρήνα», ο οποίος στην περίπτωση των τυπικών ομάδων ταυτίζεται με το διοικητικό συμβούλιο, στη δε περίπτωση των άτυπων ομάδων ταυτίζεται με ένα συντονιστικό, το οποίο -παρότι δεν αποτελεί πάντα το κύριο όργανο λήψης αποφάσεων- είναι ένα διακριτό, σταθερό τμήμα της ομάδας και λαμβάνει λιγότερο ή περισσότερο σημαντικές αποφάσεις. Κριτήριο για εξέταση της κατά φύλο συμμετοχής σε αυτόν τον βασικό πυρήνα δεν είναι η βαρύτητα των αποφάσεων, αλλά η ενεργή συμμετοχή στη διαδικασία λήψης τους.

Σε έναν πρώτο έλεγχο, οι οργανώσεις ερωτήθηκαν για τον αριθμό γυναικών στον βασικό τους πυρήνα. Από την ερώτηση αυτή προέκυψε ότι το ποσοστό των γυναικών σε αυτές τις θέσεις στις 42 οργανώσεις ανέρχεται σε 52,24%. Κατά τον έλεγχο αυτό παρατηρήθηκε σημαντική διαφοροποίηση του ποσοστού των γυναικών σε τυπικές (47,2%) και άτυπες οργανώσεις (59%), με τις άτυπες οργανώσεις να συγκεντρώνουν υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής γυναικών στον βασικό τους πυρήνα.

90. Το Κεφάλαιο αυτό έχει εμπλουτιστεί με μαρτυρίες και ανάλυση που προέκυψαν κατά τη διάρκεια εκπόνησης σχετικής έρευνας της γράφουσας ως επισκέπτριας μεταδιδακτορικής ερευνήτριας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Ειδικότερα, εννέα από τις 42 οργανώσεις δήλωσαν ότι η συμμετοχή των γυναικών κυμαίνεται μεταξύ 60-69%, επτά δήλωσαν συμμετοχή γυναικών μεταξύ 50-59% και άλλες τόσες συμμετοχή 40-49%. Οκτώ οργανώσεις δήλωσαν συμμετοχή γυναικών σε ποσοστό 20-29%, και πέντε δήλωσαν γυναικεία συμμετοχή σε ποσοστό 80-89%. Δύο οργανώσεις δήλωσαν συμμετοχή γυναικών μεταξύ 70-79% και ίδιος αριθμός δήλωσε συμμετοχή γυναικών κατά 90-100% ενώ, τέλος, μία οργάνωση δήλωσε συμμετοχή γυναικών στον οργανωτικό πυρήνα κατά 0-9%,⁹¹ και άλλη μία κατά 30-39% (Πίνακας1).

Πίνακας 1: Συμμετοχή φύλου στον βασικό πυρήνα (%)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Σωρευτικό ποσοστό
Έγκυρο	0-9%γ	1	2.0	2.4	2.4
	20-29%γ	8	16.0	19.0	21.4
	30-39%γ	1	2.0	2.4	23.8
	40-49%γ	7	14.0	16.7	40.5
	50-59%γ	7	14.0	16.7	57.1
	60-69%γ	9	18.0	21.4	78.6
	70-79%γ	2	4.0	4.8	83.3
	80-89%γ	5	10.0	11.9	95.2
	90-100%γ	2	4.0	4.8	100.0
	Συνολικό	42	84.0	100.0	
Χαμένο	0	8	16.0		
Συνολικό		50	100.0		

Στη συνέχεια ακολούθησε δεύτερος έλεγχος με βάση την ισόρροπη συμμετοχή των γυναικών.⁹² Πιο συγκεκριμένα οι απαντήσεις οργανώθηκαν σε τρεις κατηγορίες: α. ισόρροπη συμμετοχή (ποσοστό συμμετοχής γυναικών/ανδρών από 40-60%) β. μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών (ποσοστό συμμετοχής γυναικών 61-100%)· και γ. μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών (ποσοστό συμμετοχής ανδρών 61-100%). Με βάση την κατηγοριοποίηση αυτή προκύπτει ότι οι 22 από τις οργανώσεις (52,4%) ανήκουν στην κατηγορία «ισόρροπη συμμετοχή 40-60%».⁹³ Οι κατηγορίες β. και γ. συγκεντρώνουν από δέκα οργανώσεις (ποσοστά 23,8%) αντίστοιχα (Γράφημα 26).

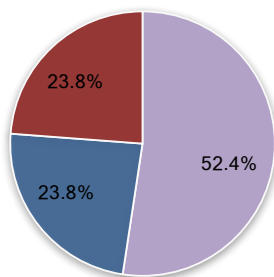
91. Οργάνωση HOMOTOPIA.

92. Όσον αφορά τα ποσοστά της «ισόρροπης συμμετοχής», υιοθετείται εδώ η άποψη του Συμβουλίου της Ευρώπης σύμφωνα με την οποία η συμμετοχή κάθε φύλου στα όργανα λήψης αποφάσεων της πολιτικής και δημόσιας ζωής δεν θα πρέπει να είναι κάτω από 40% (Council of Europe 2003).

93. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις λιγότερες τιμές.

Γράφημα 26. Κατά φύλο συμμετοχή στον βασικό πυρήνα οργανώσεων (%)

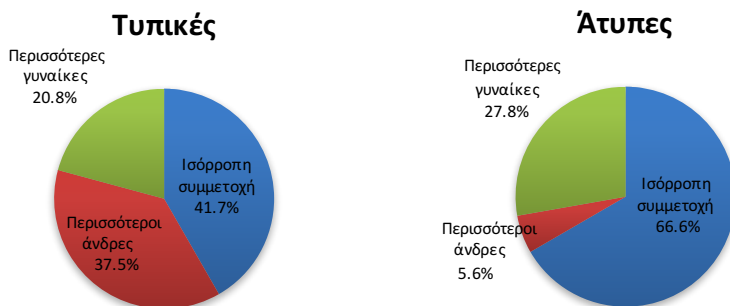
■ Ισόρροπη συμμετοχή ■ Περισσότεροι άνδρες >60% ■ Περισσότερες γυναίκες >60%

Παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση των απαντήσεων ανάλογα με τον τύπο της οργάνωσης. Πιο συγκεκριμένα, δέκα από τις τυπικές οργανώσεις, ποσοστό (41,7%), δήλωσε «ισόρροπη συμμετοχή», εννέα από αυτές (37,5%) «μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών» (άνω του 60%) ενώ «μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών» (άνω του 60%) παρατηρείται σε πέντε (20,8%) τυπικές οργανώσεις (Γράφημα 27).

Αντίστοιχα, δώδεκα από τις άτυπες οργανώσεις (66,7%) δηλώνει «ισόρροπη συμμετοχή» και πέντε από αυτές (27,8%) δηλώνει «μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών». Τέλος μόνο μία οργάνωση δηλώνει μεγαλύτερη ανδρική συμμετοχή στον βασικό πυρήνα της (Γράφημα 27).

Γράφημα 27. Κατά φύλο συμμετοχή στον βασικό πυρήνα ανά τύπο οργάνωσης (%)

Παρατηρείται κατ' αρχάς ότι παρότι τυπικές και άτυπες οργανώσεις συγκλίνουν ως προς το ότι η κατά φύλο ισόρροπη συμμετοχή αποτελεί πλειοψηφία (με μεγάλη ωστόσο διαφορά), στη συνέχεια η μεγαλύτερη συμμετοχή των ανδρών (άνω του 60%) απαντάται κατά κύριο λόγο στις τυπικές οργανώσεις σε αντίθεση με τις άτυπες, στις οποίες αφορά μόνο μία οργάνωση. Αντίθετα ο αριθμός οργανώσεων με ποσοστό μεγαλύτερης συμμετοχής των γυναικών είναι ίδιος, και τα αντίστοιχα ποσοστά παρόμοια τόσο στις άτυπες όσο και στις τυπικές ομάδες (Γράφημα 27).

Το γεγονός ότι οι άτυπες οργανώσεις συγκεντρώνουν μεγαλύτερο ποσοστό ισόρροπης συμμετοχής ανδρών και γυναικών στον βασικό πυρήνα τους καθώς και μεγαλύτερης συμμετοχής των γυναικών από ό,τι οι τυπικές, θα μπορούσε να ερμηνευθεί στο πλαίσιο της κουλτούρας των άτυπων οργανώσεων, η οποία πολλές φορές έρχεται σε σύγκρουση με τα παραδοσιακά πρότυπα συλλογικής οργάνωσης. Είναι δυνατόν να συμπεράνει κανείς ότι οι άτυπες οργανώσεις επιδιώκουν και τη διεύρυνση των συμμετεχόντων και την ενθάρρυνσή τους σε κάθε επίπεδο.

Περαιτέρω, το εύρημα της αυξημένης συμμετοχής γυναικών σε άτυπες οργανώσεις συμβαδίζει και ενισχύει την άποψη περί μεγαλύτερης συμμετοχής των γυναικών σε άτυπα δίκτυα κοινωνικών σχέσεων και περί προτίμησής τους σε χαμηλότερες ή περισσότερο άτυπες βαθμίδες της πολιτικής. Οι άτυπες οργανώσεις διαθέτουν χαλαρότερες δομές διοίκησης και λήψης αποφάσεων, οι οποίες διαμορφώνονται στην πράξη και όχι μέσω θεσμικών, τυπικών διαδικασιών όπως οι τυπικές οργανώσεις. Ο διοικητικός τους πυρήνας δεν προκύπτει μετά από επιλογή ή λόγω της ιδιότητας των μελών, αλλά αποτελείται συνήθως από τα άτομα που δραστηριοποιούνται πιο ενεργά και με μεγαλύτερη συχνότητα. Εφόσον στην πράξη οι γυναίκες φαίνεται να αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στις ομάδες από ό,τι οι άνδρες (Putnam, 2000), είναι εύλογο το συμπέρασμα ότι εντός των άτυπων οργανώσεων οι γυναίκες λαμβάνουν ευκολότερα μέρος στην (άτυπη) διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Τέλος, δε θα πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι η υποχρέωση καταβολής συνδρομής στις τυπικές περιπτώσεις επιβαρύνει περισσότερο τις γυναίκες, καθώς αυτές είναι ασθενέστερες οικονομικά, εύρημα ενδεικτικό του πώς οι ανισότητες στην αγορά εργασίας (οριζόντιος και κάθετος έμφυλος διαχωρισμός στα επαγγέλματα, μισθολογικό χάσμα, ανεργία) επηρεάζουν και τη συμμετοχή τους στην κοινωνία πολιτών.

Σε κάθε περίπτωση διαπιστώνουμε ότι τόσο στις τυπικές όσο και στις άτυπες οργανώσεις τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών εμφανίζονται να είναι πολύ υψηλότερα από αντίστοιχα ποσοστά της συμμετοχής τους σε άλλα όργανα λήψης αποφάσεων, όπως για παράδειγμα διοικητικά συμβούλια του ιδιωτικού τομέα στα οποία οι γυναίκες έχουν χαμηλή συμμετοχή⁹⁴ αλλά και δημοτικά και περιφερειακά συμβούλια καθώς και

94. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat ο μέσος όρος συμμετοχής των γυναικών στα διοικητικά συμβούλια των μεγαλύτερων εισηγμένων εταιρειών στην Ε.Ε. ανέρχεται σε 18%. Η χώρα μας έχει από τα χαμηλότερα ποσοστά (8%), όσο και η Ρουμανία, ενώ υψηλά ποσοστά της τάξης του 30% καταγράφονται στη

το Ελληνικό Κοινοβούλιο. Παρά τις διαφορές στη διαδικασία ανάδειξης των γυναικών στα όργανα αυτά, η σύγκριση αυτή υποδεικνύει την απουσία, εντός του τρίτου τομέα, δομικών περιορισμών που επιβαρύνουν τη συμμετοχή των γυναικών σε θέσεις ευθύνης της αγοράς και του κράτους και αναδεικνύει την ανάγκη περαιτέρω εστίασης στους όρους με τους οποίους οι γυναίκες συμμετέχουν στις οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών.

Αντικείμενο των οργανώσεων και γυναικεία συμμετοχή

Διερευνώντας τη σχέση αντικείμενου των οργανώσεων και συμμετοχής των γυναικών στον βασικό πυρήνα τους, παρατηρείται κατ' αρχάς ότι στην κατηγορία «μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών» περιλαμβάνονται τόσο οργανώσεις που απευθύνονται κυρίως σε γυναίκες, όπως το «Καταφύγιο Γυναικας» και η άτυπη ομάδα για τις μονογονεϊκές οικογένειες, όσο και ομάδες επαγγελματισμού του δημόσιου χώρου όπως οι «Θεσσαλονίκη Αλλιώς» και «Why not», φιλοζωικές εταιρείες («Άργος»), οργανώσεις για την αστεγία («Γρανάζια Ζωής»), οργανώσεις εναλλακτικών νομισμάτων («ΚΟΙ.ΝΟ.») και μια οργάνωση για παιδιά («Σχεδία στην Πόλη») (Πίνακας 2).

Όπως δήλωσε μια συνεντευξιαζόμενη:

«Είμαστε περισσότερες γυναίκες, αυτό είναι σίγουρο. Ίσως επειδή είναι και το είδος... δηλαδή και το φαγητό ένα μεγάλο κομμάτι από αυτό [το αντικείμενο της ομάδας]»

(«Γρανάζια Ζωής»)

Διαπιστώνουμε επίσης ότι και οι δέκα οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών στον οργανωτικό τους πυρήνα αντανακλούν άμεσα ή έμμεσα τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών, καθώς σχετίζονται είτε με τη φροντίδα των παιδιών και της οικογένειας, είτε με την κοινότητα, υπό την έννοια της παροχής φροντίδας σε αδύναμα μέλη της (άστεγους, έφηβους/ες), σε αδέσποτα ζώα, αλλά και της διεκδίκησης του δημόσιου χώρου και της ανταλλαγής υπηρεσιών και χρόνου (όπως στο δίκτυο εναλλακτικού νομίσματος ΚΟΙ.ΝΟ.).

Γαλλία και στη Φινλανδία. Ο στόχος που προωθείται μέχρι το 2020 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με τη στήριξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, για την ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στα μη εκτελεστικά μέλη των εισηγμένων εταιρειών είναι 40%. Όσον αφορά τα Εθνικά Κοινοβούλια ο μέσος όρος γυναικείας παρουσίας στην Ε.Ε. είναι 27% (στοιχεία Οκτωβρίου 2013), ενώ για τη χώρα μας καταγράφεται ποσοστό της τάξης του 21% (European Commission, 2014). Σύμφωνα με τα στοιχεία του Παρατηρητηρίου της ΓΓΠΦ, http://paratiritirio.isotita.gr/genqua_portal/, στα δημοτικά και περιφερειακά συμβούλια σε εθνικό επίπεδο καθώς και στο Ελληνικό Κοινοβούλιο τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών προσεγγίζουν αλλά δεν υπερβαίνουν το 20%.

Η εκπρόσωπος μιας ομάδας συνδέει τον ρόλο των γυναικών με την προστασία του δημόσιου χώρου ως εξής:

«... έχουν ανεπτυγμένη την αίσθηση της ευθύνης των σχέσεων και τις προστατεύουν. [...] Σκέφτομαι πως η προστασία του δημόσιου χώρου είναι μια υπέρτατη εκδήλωση σχέσεων της κοινότητας και αν θυμηθώ ήταν οι γειτονιές που σήκωσαν το βάρος της κινητοποίησης παράλληλα με τη γνώση των θεσμικών κανονισμών και της νομοθεσίας.»

(Πολίτες κατά της Υποθαλάσσιας)

Θα λέγαμε επίσης ότι στις περιπτώσεις των τυπικών οργανώσεων με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών, το αντικείμενο σε δύο περιπτώσεις αφορά αποκλειστικά γυναίκες (προστασία κακοποιημένων γυναικών η πρώτη και δικτύωση γυναικών ωφελουμένων του δικτύου επιχειρηματιών «Εργάνη» η δεύτερη), σε μία περίπτωση παιδιά (δημιουργική απασχόληση παιδιών και εφήβων) και στη φροντίδα των αδέσποτων ζώων της. Θεωρούμε επομένως ότι το αντικείμενο στις περιπτώσεις αυτές λειτουργεί ως έναν βαθμό αντισταθμιστικά στην επιφυλακτικότητα απέναντι στην τυπική μορφή οργάνωσης.

Πίνακας 2: Κατά φύλο συμμετοχή, αντικείμενο οργανώσεων και τύπος

	Ισόρροπη συμμετοχή	Γυναίκες > 60%	Άνδρες > 60%
Τυπικές	Praxis Πολ. Συλ. Καρατάσου Ομάδα Διάσωσης ΠΡΩΣ.ΚΑ.ΛΟ Αντιγόνη Η άλλη Όψη Allos Tropos Εθελοντική Εργασία Παιδιά Εν Δράσει Σώμα φίλων ΑΜΕΑ	Άργος Σχεδιά στην πόλη Καταφύγιο Γυναίκας ARSIS Δίκτυο Επιχ/ών Εργάνη	Φίλοι Πρασίνου Οικολογική Θεσ/νίκης Επιτρ. Προστασίας Σέιχ Σου Αρκτούρος Ηομοτορία Ένωση Τυφλών Β.Ε. Αναπηρία Σήμερα ΑΜΚΕ Εργάνη
Άτυπες	NoSmoke.Gr Πρωτοβουλία Δυτ. Συνοικιών Green Attack ΠΕΡΚΑ. Συνέλευση Ευζώνων Αγροτικό Παντοπωλείο Κοινωνικό Ιατρείο Επιτροπή Κατοίκων Κέντρου Ανοιχτό Δίκτυο Κοιν. Διαχείριση Απορ/μάτων Σφήνα Λαϊκό Πανεπιστήμιο Αλ. Οικ. Vegan	Μον/κές Οικογένειες Θεσσαλονίκη Αλλιώς Why not Γρανάζια ζωής Κοινωνικό Νόμισμα	Κίνηση 136

Αντίθετα, οι οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών στον οργανωτικό τους πυρήνα είναι, εκτός από μία εξαίρεση, τυπικές. Σε αυτές περιλαμβάνονται γνωστές

περιβαλλοντικές/οικολογικές οργανώσεις της πόλης («Φίλοι Πρασίνου», «Οικολογική», «Επιτροπή Προστασίας Σείχ Σου», «Αρκτούρος»), με έντονη συμμετοχή και δικτύωση στον δημόσιο διάλογο σχετικά με το περιβαλλοντικό ζήτημα. Η μοναδική οργάνωση για τα δικαιώματα ομοφύλων («Homotopia») ανήκει στην κατηγορία αυτή και πρέπει να σημειωθεί ότι έχει αποκλειστική συμμετοχή ανδρών. Στην κατηγορία περιλαμβάνεται επίσης μια οργάνωση συνηγορίας για άτομα με ειδικές ανάγκες («Αναπηρία Σήμερα») και η «Ένωση Τυφλών Βορείου Ελλάδας», ένα από τα πολυπληθέστερα και αρχαιότερα σωματεία του δείγματος. Στις δύο τελευταίες αυτές περιπτώσεις η σύνδεση με την ανδρική συμμετοχή και η μειωμένη συμμετοχή γυναικών δεν μπορεί να αποδοθεί στο αντικείμενο αλλά, αντίθετα, θα πρέπει να αναζητηθεί -πέρα από τον τύπο τους- στην εξωστρέφεια, το μέγεθός τους και τον τρόπο δράσης τους. Τέλος, από τις τυπικές οργανώσεις μη αναμενόμενη είναι η περίπτωση του κέντρου «Εργάνη», μια ΑΜΚΕ με στόχο την απασχόληση και υποστήριξη της επιχειρηματικότητας των γυναικών. Η ερμηνεία που μπορεί να δοθεί είναι η καταστατική σύνθεση του ΔΣ από εκπροσώπους του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, Ιδρυμάτων και επαγγελματικών φορέων, ενδεικτική του ότι, ακόμα και εάν οι ωφελούμενες είναι γυναίκες, το αντικείμενο της οργάνωσης που αφορά την επιχειρηματικότητα προσελκύει άνδρες συμμετέχοντες.

Η μόνη άτυπη ομάδα με μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών αφορά την αντίσταση στην ιδιωτικοποίηση του νερού και έχει ως σκοπό την καταβολή του ποσού των 136 ευρώ από τα μέλη και τη σύσταση σωματείων για την εξαγορά ποσοστού ιδιοκτησίας της ΕΥΔΑΠ («Κίνηση 136»). Θα λέγαμε ότι ο αγώνας για δημόσιο χαρακτήρα του νερού απομακρύνεται από τον ρόλο της φροντίδας και ξεπερνά τα όρια της γειτονιάς και της κοινότητας, τα οποία φαίνεται να αποτελούν την προέκταση του «ιδιωτικού» χώρου των γυναικών, σύμφωνα πάντα με τον έμφυλο καταμερισμό εργασίας στην οικογένεια. Ωστόσο θα πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά την ανάλυση ότι η καταβολή του ποσού των 136 ευρώ από τα μέλη της «Κίνησης 136» ενδεχομένως λειτουργεί αποτρεπτικά προς τις γυναίκες σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι στους άνδρες, καθώς οι έμφυλες ανισότητες εντός της αγοράς εργασίας επηρεάζουν άμεσα το εισόδημα των γυναικών.

Όσον αφορά στην κατηγορία των οργανώσεων με ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών, παρατηρούμε ότι περιλαμβάνονται αρκετές συλλογικότητες που αφορούν τη φροντίδα της κοινότητας («Σώμα Φίλων ΑΜΕΑ», «Η άλλη Όψη», «Κοινωνικό Ιατρείο», «Praxis», «Αντιγόνη»), επιβεβαιώνοντας εν μέρει τη σύνδεση μεταξύ αντικειμένου και γυναικείας συμμετοχής. Περαιτέρω η κατηγορία συγκεντρώνει και μια σειρά οργανώσεων διαμεσολάβησης δικαιωμάτων (για παράδειγμα η «Εθελοντική Εργασία» μάχεται, μεταξύ άλλων, για το δικαίωμα στην άρνηση στράτευσης), διεκδίκησης απόδοσης στρατοπέδων («Πολιτιστικός Σύλλογος Καρατάσου»), οικολογικές οργανώσεις («Green Attack»), υπέρ του βεγκανισμού κ.ο.κ. Στις περιπτώσεις αυτές η διερεύνηση της συμμετοχής των γυναικών απαιτεί τη μελέτη της κουλτούρας, των σκοπών και του τρόπου δράσης των οργανώσεων. Ειδικότερα για την «Επιτροπή Κατοίκων Κέντρου»,

άτυπη οργάνωση που, στο πλαίσιο της βελτίωσης της καθημερινότητας των κατοίκων του κέντρου, προωθεί τη διάθεση προϊόντων απευθείας από τους παραγωγούς, η συμμετοχή στον βασικό πυρήνα θα ήταν κυρίως γυναικεία, εάν, όπως δήλωσε η συνεντευξιζόμενη, δεν συμμετείχαν σε αυτόν ενεργά οι ίδιοι παραγωγοί, οι οποίοι είναι άνδρες. Αυτή είναι μια ακόμα περίπτωση όπου ο έμφυλος οριζόντιος διαχωρισμός στην αγορά εργασίας επηρεάζει την κατά φύλο σύσταση του οργανωτικού πυρήνα.

Πέρα, ωστόσο, από το αντικείμενο και τον τύπο της οργάνωσης, η μορφή και ο βαθμός της συμμετοχής των γυναικών είναι επίσης προς εξέταση.

Η εκπρόσωπος της άτυπης πρωτοβουλίας «Πολίτες κατά της Υποθαλάσσιας» αποδίδει τη βιωσιμότητα και την επιτυχία της πρωτοβουλίας στη γυναικεία συμμετοχή:

«Τα κορίτσια αποτελούσαν τον βασικό και πλέον ενεργό πυρήνα της πρωτοβουλίας. Ήταν τα πιο συνεπή, αγωνιστικά, εμπνευσμένα και ανθεκτικά θα έλεγα σε βάθος χρόνου. Συνέχισαν να στηρίζουν την προσπάθεια και όταν αυτή έδειχνε να χάνει έδαφος, είχαν το σθένος να στήνουμε κάθε Σάββατο το τραπέζι μας στην Αριστοτελους, να μοιράζουν τα φυλλάδιά μας, να μαζεύουν υπογραφές. [...] Έχουν επίσης φαντασία που χρειάζεται σε έναν αγώνα, πέρα από τα συνθήματα και τις μπαντιέρες.»

(Πολίτες κατά της Υποθαλάσσιας)

Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων προέκυψαν ιεραρχίες εντός των οργανώσεων, οι οποίες αντανakλούν τις έμφυλες σχέσεις εξουσίας, παρά την αυξημένη συμμετοχή γυναικών. Είναι χαρακτηριστικό ότι και στην περίπτωση οργανώσεων με αντικείμενο συμβατό με τον κοινωνικό τους ρόλο και με πλειοψηφία γυναικών στη διοίκησή τους, όπως για παράδειγμα το «Καταφύγιο Γυναίκας», οι γυναίκες προτίμησαν τη χαμηλότερη βαθμίδα διοίκησης, παραχωρώντας τη θέση του Προέδρου σε άνδρα, ο οποίος είχε και την πρωτοβουλία ίδρυσης.

Αντίστοιχα, σε τυπική ομάδα με ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών και αντικείμενο τον εθελοντισμό, ο συνεντευξιζόμενος παρατήρησε ότι παρότι οι γυναίκες δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον, τα μόνιμα μέλη είναι συνήθως άνδρες.

«Παλιότερα ως εθελοντές ήταν περισσότερο γυναίκες... Ως μόνιμα άτομα οι άνδρες είχαν μια μεγαλύτερη σταθερότητα... Και στις θέσεις και στις υπευθυνότητες κι όλα αυτά ήταν περίπου εξισορροπημένο άνδρες - γυναίκες [...] Αλλά ως προς το ενδιαφέρον είναι κυρίως γυναίκες»

(Εθελοντική Εργασία Θεσσαλονίκης).

Περαιτέρω, η αυξημένη παρουσία των γυναικών συχνά περιορίζεται στον πυρήνα λήψης αποφάσεων, χωρίς ωστόσο να συνδέεται με ενεργή συμμετοχή στη βάση της οργάνωσης.

Όπως προκύπτει από την απάντηση συνεντευξιαζόμενης σε άτυπη ομάδα με ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών:

«Οι σταθερές γυναίκες είναι τουλάχιστον πέντε με έξι. Στον πυρήνα. Αλλά ο κόσμος που μαζεύεται, δηλαδή στις συνελεύσεις που πλαisiώνονται από περισσότερους ανθρώπους, είναι κυρίως άνδρες. Δηλαδή, έτσι για μια, δυο, τρεις εμφανίσεις για να ρθούνε μία φορά να δούνε τι κάνουμε, να πούνε έστω και τις αντιρρήσεις τους και να μην ξανάρθουνε, είναι κυρίως άνδρες. Σε συντριπτικό ποσοστό [70%]. Δηλαδή παρόλο που στο βασικό πυρήνα οι μισές είναι γυναίκες, η απεύθυνσή μας, και αυτό το συζητάμε, δεν καταφέρνουμε να είναι και σε γυναίκες. Είναι πιο πολύ σε άνδρες.»

(Πρωτοβουλία Δυτικών Συνοικιών)

Η μαρτυρία αυτή φανερώνει ότι η απεύθυνση της ομάδας, παρότι αφορά την κοινότητα, δε φτάνει στις γυναίκες ως αποδέκτριες καθώς αυτές φαίνονται περισσότερο διστακτικές από τους άνδρες να μετέχουν στις συζητήσεις και τις διεργασίες της ομάδας.

Αλλά και στην περίπτωση άτυπης ομάδας που προσφέρει συσσίτια σε άστεγους με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών, η παρουσία των ανδρών αντιμετωπίζεται ως πολύτιμη, ενώ η θεώρησή τους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «μητρική». *«Έξι είναι τα αγόρια μας»*, δηλώνει η συνεντευξιαζόμενη, εκπρόσωπος οργάνωσης για την αστεγία («Γρανάζια ζωής»).

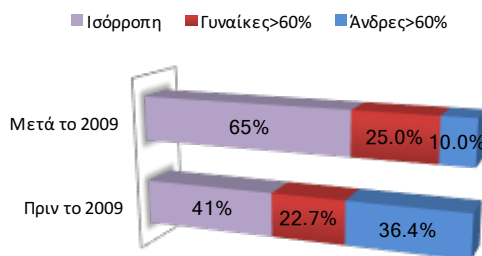
Παρόμοιες μαρτυρίες θέτουν την υπόθεση εργασίας ότι ακόμα και στις περιπτώσεις που η συμμετοχή των γυναικών είναι ισόρροπη, οι άνδρες είναι περισσότερο «ίσοι» ως συμμετέχοντες από τις γυναίκες.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι επιβεβαιώνεται ως ένα σημείο η σύνδεση της γυναικείας συμμετοχής με τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών, ωστόσο ο τύπος φαίνεται να διαπλέκεται στην επιλογή της ομάδας από τις γυναίκες. Περαιτέρω, ζητήματα μεγέθους και εξωστρέφειας φαίνεται να επηρεάζουν τη σύνθεση στον βασικό πυρήνα, ενώ έμφυλες ανισότητες στην αγορά εργασίας όπως η μισθολογική ανισότητα και ο οριζόντιος επαγγελματικός διαχωρισμός αντανακλώνται επίσης σε κάποιες περιπτώσεις. Τέλος, η συμμετοχή των γυναικών στον βασικό πυρήνα των οργανώσεων μπορεί να ανατρέπεται στην πράξη από άλλες, έμφυλες ιεραρχίες που δημιουργούνται εντός των οργανώσεων. Τα ευρήματα μας κατευθύνουν προς την ανάγκη περαιτέρω εμβάθυνσης στην κουλτούρα των οργανώσεων και στις σχέσεις που αναπτύσσονται στο εσωτερικό τους, για την εξαγωγή ολιστικών και γενικευμένων συμπερασμάτων για την κατά φύλο συμμετοχή στις οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών.

Κατά φύλο συμμετοχή και χρονολογία ίδρυσης

Όσον αφορά τη σχέση της χρονολογίας ίδρυσης με τη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στα κεντρικά όργανα των οργανώσεων, παρατηρήθηκε μεγάλη διαφοροποίηση στην κατά φύλο συμμετοχή πριν και μετά το έτος 2009. Πιο συγκεκριμένα, από τις 22 οργανώσεις που ιδρύθηκαν προ του 2009 οι εννιά δήλωσαν ισόρροπη συμμετοχή, οι πέντε μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών και οι οκτώ μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών στον οργανωτικό πυρήνα. Αντίστοιχα, από τις 20 οργανώσεις που ιδρύθηκαν από το 2009 έως το 2014, οι 13 δήλωσαν ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών. Ίδιος αριθμός (πέντε οργανώσεις) με αυτές που ιδρύθηκαν πριν το 2009 δήλωσαν μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών, ενώ μόνο δύο οργανώσεις δήλωσαν μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών στον οργανωτικό τους πυρήνα (Γράφημα 28).

Γράφημα 28. Χρονολογία ίδρυσης και κατά φύλο συμμετοχή (%)

Αυτό που υποδεικνύουν τα ευρήματα είναι μια αύξηση των οργανώσεων με ισόρροπη συμμετοχή γυναικών στον οργανωτικό πυρήνα για την περίοδο 2009 έως 2014 και τη μείωση των οργανώσεων με αντίστοιχη πλειοψηφία ανδρών. Το εύρημα αυτό συνδέεται προφανώς με την προηγούμενη εξέταση περί τύπου και χρονολογίας ίδρυσης της οργάνωσης, κατά την οποία προέκυψε ότι περί τα $\frac{3}{4}$ των οργανώσεων που ιδρύθηκαν μεταξύ 2010-2014 ήταν άτυπες (Γράφημα 10) και επιβεβαιώνει το συμπέρασμα για την πρόθεση ανατροπής του παραδοσιακού προτύπου της κοινωνίας πολιτών των άτυπων οργανώσεων και των αντι-οργανώσεων.

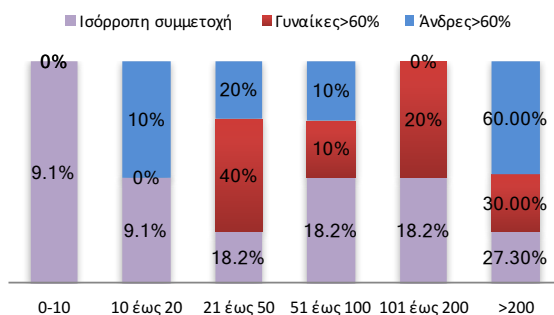
Περαιτέρω, το εύρημα της αυξημένης συμμετοχής των γυναικών στον βασικό πυρήνα των οργανώσεων που ιδρύθηκαν μετά το 2009 είναι ενδεικτικό της σταδιακής αλλαγής των έμφυλων προτύπων και των κυρίαρχων αντιλήψεων που σχετίζονται με την πολιτική συμμετοχή των γυναικών και της σύγκλισης της πολιτικής συμπεριφοράς ανδρών και γυναικών. Υποδεικνύει επίσης την κινητοποίηση των γυναικών την περίοδο της οικονομικής κρίσης ως αντιστάθμισμα στην αύξηση των αναγκών σε πεδία που αντιστοιχούν

στον στερεοτυπικό κοινωνικό τους ρόλο παροχής φροντίδας. Θα λέγαμε λοιπόν ότι ο κοινωνικός ρόλος των γυναικών την περίοδο της κρίσης μπορεί, υπό προϋποθέσεις, να οδηγήσει σε μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών σε οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών.

Κατά φύλο συμμετοχή και αριθμός μελών

Όσον αφορά την κατά φύλο συμμετοχή και τον αριθμό των μελών των οργανώσεων, παρατηρήθηκε ότι από την κατηγορία των οργανώσεων με «ισόρροπη συμμετοχή» ανδρών και γυναικών στον οργανωτικό τους πυρήνα έξι οργανώσεις (27,3%) δήλωσαν ότι έχουν περισσότερα από 200 μέλη. Από την κατηγορία «μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών (άνδρες > 60%)», άλλες έξι οργανώσεις (60%) δηλώνουν ότι έχουν περισσότερα από 200 μέλη. Αντίθετα από την κατηγορία «μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών (γυναίκες > 60%)» στον βασικό πυρήνα της οργάνωσης, η πλειοψηφία (4 οργανώσεις) ανήκει στην κατηγορία 21-50 μέλη (Γράφημα 29).

Γράφημα 29. Κατά φύλο συμμετοχή και αριθμός μελών (%)

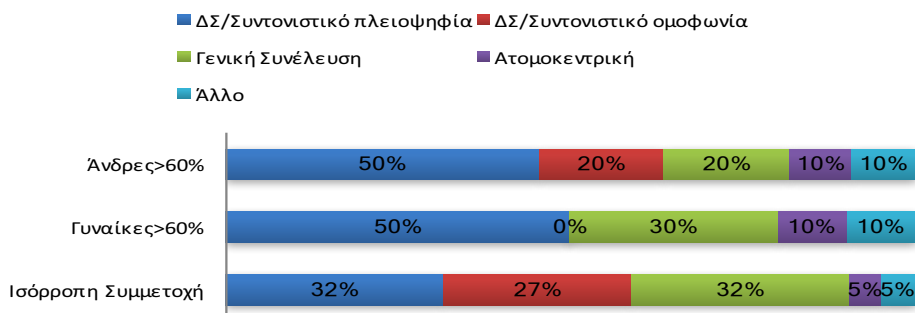

Διαφαίνεται ότι στις οργανώσεις του δείγματος, η αυξημένη συμμετοχή των γυναικών στον βασικό πυρήνα συνδέεται κυρίως με μικρότερες ως προς τον αριθμό των μελών ομάδες, ενώ αντίθετα η αυξημένη συμμετοχή των ανδρών συνδέεται με πολυπληθέστερες ομάδες. Η ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών δείχνει επίσης να σχετίζεται θετικά με τον αυξημένο αριθμό των μελών. Και πάλι επιβεβαιώνεται η άποψη περί διαφορετικού προφίλ κοινωνικού κεφαλαίου μεταξύ ανδρών και γυναικών, με το κοινωνικό κεφάλαιο των γυναικών να εμπεδώνεται κυρίως σε δίκτυα γειτονιάς.

Κατά φύλο συμμετοχή και τρόπος λήψης αποφάσεων

Όσον αφορά στη συσχέτιση της κατά φύλο συμμετοχής και του τρόπου λήψης απόφασης, διαφαίνεται μια σχέση μεταξύ της ισόρροπης συμμετοχής και της απόφασης με διευρυνμένη πλειοψηφία, δηλαδή της απόφασης μέσω γενικών συνελεύσεων και μέσω ομοφωνίας στον βασικό πυρήνα. Πιο συγκεκριμένα επτά από τις οργανώσεις που ανήκουν στην κατηγορία «ισόρροπη συμμετοχή» δήλωσαν ότι αποφασίζουν μέσω γενικών συνελεύσεων, έξι μέσω του «βασικού πυρήνα» (ΔΣ/Συντονιστικού) με ομοφωνία και επτά μέσω του βασικού πυρήνα με πλειοψηφία. Πέντε οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών και πέντε με μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών αποφασίζουν μέσω του βασικού πυρήνα με πλειοψηφία. Καμία οργάνωση με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών δεν αποφασίζει με ομοφωνία/συναίνεση στον βασικό πυρήνα έναντι δύο οργανώσεων με μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών ενώ άλλες δύο από την ίδια κατηγορία αποφασίζουν μέσω ομοφωνίας. (Γράφημα 30).

Γράφημα 30. Τρόπος λήψης αποφάσεων και κατά φύλο συμμετοχή (%)

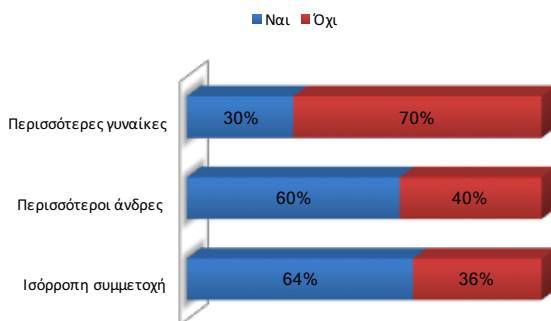

Διαφαίνεται ότι στην περίπτωση των οργανώσεων με ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στον βασικό πυρήνα, οι διαδικασίες οι οποίες διευρύνουν τη βάση των αποφάσεων (γενική συνέλευση) και οι διαδικασίες συναίνεσης συγκεντρώνουν μεγαλύτερο ποσοστό από ό,τι στις άλλες κατηγορίες. Παρατηρώντας επίσης τα ποσοστά της λήψης απόφασης μέσω γενικών συνελεύσεων, αναδεικνύεται ότι στις οργανώσεις, στη διοίκηση των οποίων συμμετέχουν γυναίκες, είναι κατά τι πιο υψηλά τα ποσοστά απόφασης μέσω γενικών συνελεύσεων. Το εύρημα ήταν αναμενόμενο και λόγω της σχέσης τύπου και λήψης απόφασης, έτσι όπως αναλύθηκε στην οικεία παράγραφο και στο εύρημα ότι στις άτυπες οργανώσεις, οι οποίες συγκεντρώνουν περισσότερες γυναίκες, οι αποφάσεις μέσω γενικών συνελεύσεων και μέσω ομοφωνίας έχουν πολύ υψηλά ποσοστά (Γράφημα 12).

Δικτύωση και κατά φύλο συμμετοχή

Όσον αφορά την εξωστρέφεια των οργανώσεων και πιο συγκεκριμένα τη συμμετοχή σε δίκτυα, παρατηρείται ότι εντός της κατηγορίας «ισόρροπη συμμετοχή» ανδρών και γυναικών στον βασικό πυρήνα της οργάνωσης 14 οργανώσεις (63,6%) δήλωσαν ότι συμμετέχουν σε δίκτυα, έναντι οκτώ που δεν συμμετέχουν. Παρόμοιο ποσοστό συμμετοχής σε δίκτυα ισχύει για την κατηγορία οργανώσεων στον βασικό πυρήνα των οποίων μετέχουν περισσότεροι άνδρες, όπου έξι από τις δέκα οργανώσεις συμμετέχουν σε δίκτυα. Αντίθετα, μόνο τρεις από τις δέκα οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών μετέχουν σε δίκτυα (Γράφημα 31).

Γράφημα 31. Συμμετοχή κατά φύλο και συμμετοχή σε δίκτυα (%)

Μεγάλη διαφοροποίηση παρατηρείται στις περιπτώσεις που η συμμετοχή των ανδρών και των γυναικών δεν είναι ισόρροπη: πιο συγκεκριμένα, η αυξημένη συμμετοχή των ανδρών σχετίζεται με τη συμμετοχή σε δίκτυα, ενώ για την αυξημένη συμμετοχή γυναικών ισχύει το αντίστροφο. Η σύνδεση της εσωστρέφειας της οργάνωσης με την αυξημένη συμμετοχή των γυναικών συμβαδίζει με το εύρημα της αυξημένης συμμετοχής γυναικών στις άτυπες οργανώσεις καθώς και με την προτίμηση των γυναικών σε οργανώσεις με λιγότερα μέλη. Από τη σύνθεση των ευρημάτων έως τώρα αναδεικνύεται ένα μοντέλο οργανώσεων με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών στον οργανωτικό τους πυρήνα, οι οποίες είναι άτυπες, ολιγομελείς και απρόθυμες να συμμετέχουν σε ευρύτερα δίκτυα. Το προφίλ αυτό δεν διαφοροποιείται πριν και μετά το 2009.

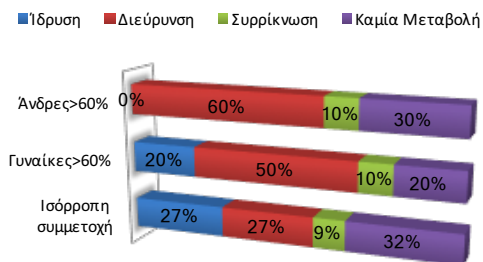
Κατά φύλο συμμετοχή και μεταβολή αντικειμένου την περίοδο της κρίσης

Όσον αφορά περαιτέρω τη διάκριση ανάλογα με την κατά φύλο συμμετοχή στον βασικό πυρήνα των ομάδων, παρατηρούνται τα εξής: από τις είκοσι δύο οργανώσεις που δήλωσαν «ισόρροπη συμμετοχή», επτά οργανώσεις (ποσοστό 31,8%) δήλωσαν ότι δεν επηρεάστηκε το αντικείμενό τους από την κρίση. Από τις υπόλοιπες δεκαπέντε οργανώσεις, ίσος αριθμός (από έξι οργανώσεις) δήλωσε ότι είτε ιδρύθηκαν με αφορμή την κρίση είτε ότι διευρύνθηκε το αντικείμενό τους, δύο οργανώσεις δήλωσαν ότι συρρικνώθηκε το αντικείμενο και μία έδωσε άλλη απάντηση.

Από τις οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών (γυναίκες άνω του 60%) δύο δήλωσαν ότι δεν μεταβλήθηκε το αντικείμενο, έναντι οκτώ (ποσοστό 80%) που δήλωσαν ότι αυτό επηρεάστηκε. Οι μισές από τις οργανώσεις της κατηγορίας (πέντε οργανώσεις) δήλωσαν διεύρυνση αντικειμένου, δύο δήλωσαν ίδρυση με αφορμή την κρίση και μόνο μία δήλωσε συρρίκνωση στο αντικείμενο με αφορμή την κρίση.

Τέλος από τις οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών (άνδρες > 60%) τρεις δήλωσαν ότι δεν επηρεάστηκαν από την κρίση, έξι ότι το αντικείμενό τους διευρύνθηκε (ποσοστό 60%) και μία ότι αυτό συρρικνώθηκε. Ενδιαφέρον προκαλεί ότι καμία από τις οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών δεν δήλωσε ότι ιδρύθηκε με αφορμή την κρίση (Γράφημα 32).

Γράφημα 32. Κατά φύλο συμμετοχή και μεταβολή αντικειμένου (%)

Το εύρημα της σύνδεσης της ίδρυσης οργανώσεων με αφορμή την κρίση και της ισόρροπης κατά φύλο συμμετοχής συνδέεται προφανώς με τα προηγούμενα ευρήματα για τη σχέση τύπου και μεταβολής αντικειμένου (Γράφημα 18), καθώς από τις έντεκα οργανώσεις που δήλωσαν ότι ιδρύθηκαν με αφορμή την κρίση, οι εννέα είναι άτυπες οργανώσεις. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πλήρης απουσία οργανώσεων με μεγαλύτερη συμμετοχή

ανδρών στην κατηγορία «ίδρυση με *αφορμή* την κρίση».⁹⁵ Το εύρημα αυτό μας οδηγεί προς την άποψη περί κινητοποίησης των γυναικών την περίοδο της κρίσης ως ανταπόκρισης στις αυξημένες ανάγκες της οικογένειας και της κοινότητας.

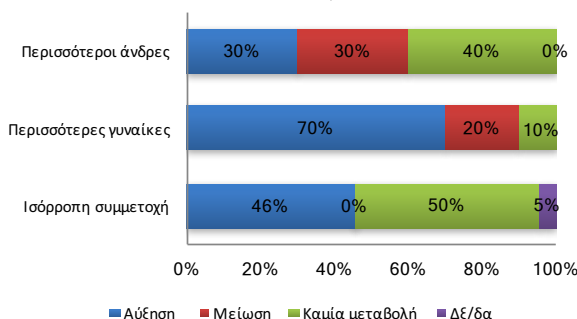
Φαίνεται επίσης ότι οι οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών διεύρυναν στην πλειοψηφία τους το αντικείμενο της ομάδας κατά τη διάρκεια της κρίσης (Γράφημα 32), όπως συνέβη επίσης με το ½ των οργανώσεων με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών.

Κατά φύλο συμμετοχή και μεταβολή μελών την περίοδο της κρίσης

Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ της μεταβολής των μελών μιας ομάδας και της κατά φύλο συμμετοχής στον οργανωτικό της πυρήνα, παρατηρείται ότι σε έντεκα οργανώσεις από τις 21, στην κατηγορία «ισόρροπη συμμετοχή» ανδρών και γυναικών τα μέλη παρέμειναν σταθερά και σε δέκα αυξήθηκαν, ενώ ούτε μία δεν δήλωσε μείωση μελών κατά τη διάρκεια της κρίσης.⁹⁶ Στην κατηγορία «συμμετοχή γυναικών >60%» παρατηρείται επίσης ότι από τις δέκα οργανώσεις της κατηγορίας, οι επτά δήλωσαν αύξηση των μελών τους έναντι δύο, στις οποίες τα μέλη μειώθηκαν και μίας, στην οποία τα μέλη παρέμειναν σταθερά. Διαφαίνεται δηλαδή μια θετική σχέση ανάμεσα στις δύο κατηγορίες («ισόρροπη συμμετοχή» και «μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών») και στην αύξηση ή τη σταθερότητα του αριθμού των μελών.

Αυτό δεν ισχύει στην περίπτωση της κατηγορίας «μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών», στην οποία από τις δέκα οργανώσεις τρεις δήλωσαν αύξηση μελών, τρεις μείωση και τέσσερις καμία μεταβολή στον αριθμό των μελών τους (Γράφημα 33).

Γράφημα 33. Κατά φύλο συμμετοχή και μεταβολή στα μέλη (%)

95. Παρότι σε προηγούμενο έλεγχο για τη σχέση χρονολογίας ίδρυσης και κατά φύλο συμμετοχής εντοπίστηκε ένα μικρό ποσοστό 20% των οργανώσεων με μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών που ιδρύθηκε την περίοδο 2009-2013, όταν εισάγεται η ποιοτική παράμετρος της ίδρυσης με *αφορμή* την κρίση δεν εντοπίζεται ούτε μία οργάνωση με μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών.

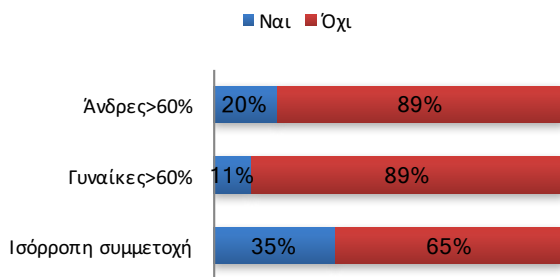
96. Μία οργάνωση (4,5%) απάντησε «δεν ξέρω/δεν απαντώ».

Τα ευρήματα υποδεικνύουν ότι οι οργανώσεις με ισόρροπη συμμετοχή και εκείνες με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών στον βασικό τους πυρήνα παρουσιάζονται πιο ανθεκτικές στην κρίση, όσον αφορά την απώλεια μελών τους.

Συμμετοχή στους «Αγανακτισμένους» και σε λοιπές διαμαρτυρίες

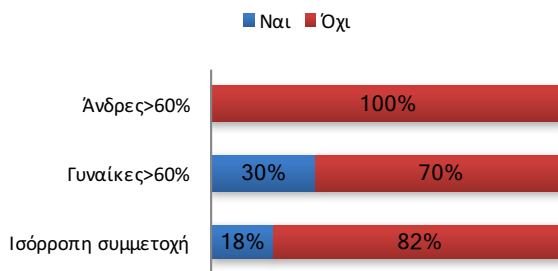
Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ της κατά φύλο συμμετοχής στον οργανωτικό πυρήνα των ομάδων και της συμμετοχής τους στους «Αγανακτισμένους» και σε λοιπές διαμαρτυρίες, προκύπτει ότι από την κατηγορία «ισόρροπη συμμετοχή», επτά οργανώσεις (ποσοστό 35% της κατηγορίας) συμμετείχαν στους «Αγανακτισμένους», έναντι 13 οργανώσεων (65%) που δεν μετείχαν. Από αυτές τις επτά οργανώσεις, μόνο οι δύο ήταν τυπικές. Πολύ λιγότερες είναι οι οργανώσεις που συμμετείχαν από τις κατηγορίες «περισσότερες γυναίκες» και «περισσότεροι άνδρες» (μία και δύο οργανώσεις αντίστοιχα, από τις οποίες μόνον η μία είναι τυπική). Στο δείγμα οργανώσεων (10) που έλαβαν μέρος τελικά στους «Αγανακτισμένους» διαφαίνεται μεγαλύτερη εξωστρέφεια από την πλευρά των οργανώσεων με ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών (Γράφημα 34), κάτι που συνδέεται και με τη σχέση τύπου- συμμετοχής σε «Αγανακτισμένους» (Γράφημα 24).

Γράφημα 34. Κατά φύλο συμμετοχή και συμμετοχή σε «Αγανακτισμένους» (%)

Όσον αφορά τις λοιπές διαμαρτυρίες, από τις οργανώσεις με ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών τέσσερις δήλωσαν ότι συμμετείχαν, έναντι 18 οργανώσεων (82%) που δεν έλαβαν μέρος. Από τις δέκα οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών μετείχαν οι τρεις έναντι επτά που απάντησαν αρνητικά. Τέλος από τις δέκα οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών καμία δεν δήλωσε συμμετοχή στις λοιπές διαμαρτυρίες (Γράφημα 35). Η μόνη τυπική οργάνωση που έλαβε μέρος στις διαμαρτυρίες έχει ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στον πυρήνα της.

Γράφημα 35. Κατά φύλο συμμετοχή και συμμετοχή σε διαμαρτυρίες (%)

Τα ευρήματα σχετίζονται σαφώς με τον τύπο και τη σύνδεσή του με τη συμμετοχή σε διαμαρτυρίες. Περαιτέρω συμβαδίζουν με την άποψη της βιβλιογραφίας περί διαφορετικών κινήτρων ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην ανάμειξή τους στην κοινωνία πολιτών. Όπως επισήμανε η Lowndes (2010), οι γυναίκες φαίνεται να βλέπουν τη συμμετοχή τους στην κοινωνία πολιτών ως μέσο για την επίτευξη κάποιου σκοπού, σε αντίθεση με τους άνδρες για τους οποίους η ίδια η συμμετοχή είναι ο σκοπός. Υπό την έννοια αυτή οι οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών είναι πιο έτοιμες να ενταχθούν σε διεργασίες καθορισμού των αιτημάτων και της δράσης της κινητοποίησης, ενώ οι οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών ταυτίζονται περισσότερο με αυθόρμητες διαμαρτυρίες, που ωστόσο διαθέτουν συγκεκριμένη στοχοθεσία. Η άποψη αυτή φαίνεται να ερμηνεύει τη συμμετοχή των οργανώσεων με περισσότερες γυναίκες στον βασικό τους πυρήνα σε διαμαρτυρίες με συγκεκριμένο σκοπό, καθώς και τη μεγαλύτερη συμμετοχή των οργανώσεων με περισσότερους άνδρες στις συγκεντρώσεις των «Αγανακτισμένων».

Τα ευρήματα ενδέχεται επίσης να σχετίζονται με το μεγαλύτερο, σύμφωνα με τους Burns, Schlozman και Verba, ενδιαφέρον των ανδρών για την πολιτική εν γένει, ως αποτέλεσμα της διαφορετικής διαδικασίας κοινωνικοποίησής τους (2001, σελ. 364). Σε κάθε περίπτωση η γενίκευση των ευρημάτων απαιτεί περαιτέρω ποσοτική έρευνα αλλά και σε βάθος ποιοτική έρευνα για τις στάσεις και αντιλήψεις των συμμετεχόντων/ουσών στις διαμαρτυρίες.

4.2. Συμπεράσματα

Η κατά φύλο συμμετοχή ως παράγοντας διαφοροποίησης της εσωτερικής οργάνωσης και της δράσης των ομάδων

Τα ευρήματα της έρευνας ανέδειξαν την κατά φύλο συμμετοχή στο βασικό όργανο λήψης αποφάσεων των οργανώσεων ως σημαντικό παράγοντα διαφοροποίησης της εσωτερικής οργάνωσης και της δράσης τους την περίοδο της κρίσης.

Τα διαφοροποιημένα προφίλ των οργανώσεων θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής:

Οι οργανώσεις που διοικούνται με κατά φύλο ισόρροπη συμμετοχή ιδρύθηκαν στη συντριπτική τους πλειοψηφία μετά το 2003 και τρεις στις πέντε κατά την περίοδο της κρίσης· η πλειοψηφία τους ιδρύθηκε *με αφορμή* την κρίση και είναι πολυμελείς οργανώσεις. Όσον αφορά τον τρόπο λήψης αποφάσεων, είναι περισσότερο δημοκρατικές από τις άλλες κατηγορίες, καθώς εμφανίζονται να αποζητούν τη διεύρυνση της συμμετοχής των μελών στις αποφάσεις. Ένα τρίτο τους λαμβάνει τις αποφάσεις στη Γενική Συνέλευση ενώ κοντά στο ένα τρίτο είναι και το ποσοστό αυτών που επιδιώκουν ομοφωνία εντός του ΔΣ/συντονιστικού. Κατά την περίοδο της κρίσης οι ομάδες με κατά φύλο ισόρροπη συμμετοχή εμφανίζονται ιδιαίτερα ανθεκτικές, καθώς δεν παρουσίασαν απώλειες μελών και το αντικείμενό τους παρέμεινε σταθερό ή διευρύνθηκε. Είναι επίσης περισσότερο εξωστρεφείς καθώς αποζητούν συνεργασία και συμμετοχή με μόνιμα δίκτυα οργανώσεων, ενώ δεν διστάζουν να συμμετέχουν σε συλλογικές διαδικασίες διαμαρτυρίας όπως οι «Αγανακτισμένοι». Το προφίλ αυτό συμβαδίζει σε μεγάλο βαθμό με το προφίλ των άτυπων, νέων οργανώσεων, με κάποιες μικρές, ωστόσο σημαντικές, διαφοροποιήσεις, όπως για παράδειγμα η εξωστρέφεια ή ο τρόπος λήψης αποφάσεων.

Οι οργανώσεις με αυξημένη συμμετοχή γυναικών αφορούν ολιγομελείς ομάδες, οι οποίες είναι κατά κύριο λόγο απρόθυμες να συμμετέχουν σε μόνιμα δίκτυα οργανώσεων και επιβεβαιώνουν και την άποψη της Lowndes (2010) ότι όσο πιο επίσημη γίνεται η πολιτική διαδικασία, τόσο λιγότερο πιθανή είναι η ενεργή συμμετοχή των γυναικών. Το μεγαλύτερο μέρος των οργανώσεων με αυξημένη συμμετοχή γυναικών ιδρύθηκε μετά το 2003 και ιδίως μετά το 2009, κατά την περίοδο της κρίσης, αρκετές δε από αυτές ιδρύθηκαν *με αφορμή* την κρίση. Το αντικείμενό τους συνδέεται στενά με τον κοινωνικό ρόλο της αναπαραγωγής, ωστόσο κάποιες φορές άλλοι παράγοντες, όπως ο τύπος και το μέγεθος της οργάνωσης αναδεικνύονται εξίσου σημαντικοί, λειτουργώντας ανασταλτικά στη συμμετοχή τους στο βασικό αποφασιστικό πυρήνα. Παρά την εσωστρέφειά τους, συμμετείχαν σε μεγαλύτερο βαθμό από τις άλλες οργανώσεις σε *ad hoc* διαμαρτυρίες της περιόδου της κρίσης, που αφορούν σε συγκεκριμένες δημόσιες πολιτικές της περιόδου της κρίσης (κατά της εξόρυξης χρυσού στις Σκουριές, του «μαύρου» στην ΕΡΤ 3, του μεσοπρόθεσμου προγράμματος κ.ο.κ.), φανερώνοντας την ετοιμότητά τους

να υιοθετήσουν αντιπολιτευτική στάση και ενισχύοντας την άποψη της βιβλιογραφίας (Kaase και Marsh, 1979) για την προτίμηση των γυναικών σε διαμαρτυρίες.

Τέλος οι οργανώσεις με μεγαλύτερη συμμετοχή ανδρών φαίνεται να εκπροσωπούν περισσότερο το παραδοσιακό πρότυπο οργανώσεων της ελληνικής κοινωνίας πολιτών, όπως αυτό των συνδικαλιστικών σωματείων. Είναι πολυπληθείς και αρχαιότερες, καθώς μόνο μία στις πέντε από τις οργανώσεις αυτές έχει ιδρυθεί την περίοδο της κρίσης και ο αριθμός τους πριν και μετά το 2003 είναι ίσος. Καμία από αυτές δεν ιδρύθηκε με αφορμή την κρίση, ωστόσο, η πλειοψηφία των οργανώσεων φανερώνει την ανταπόκρισή τους στις νέες ανάγκες της περιόδου, μέσω της διεύρυνσης του αντικείμενου. Παρότι συμμετέχουν και συνεργάζονται με μόνιμα δίκτυα οργανώσεων, παρουσιάζει ενδιαφέρον η πλήρης απουσία τους από συλλογικές διαμαρτυρίες κατά πολιτικών του κράτους ή κατά του Μνημονίου την περίοδο αυτή.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι η έρευνα ανέδειξε σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις οργανώσεις με βάση την κατά φύλο συμμετοχή, ενισχύοντας την άποψη περί διαφορετικού προφίλ κοινωνικού κεφαλαίου μεταξύ γυναικών και ανδρών.

Το «φύλο» των οργανώσεων είναι επομένως ενδεικτικό της εσωτερικής τους λειτουργίας, της δράσης τους και του τρόπου ανταπόκρισης στην οικονομική κρίση. Παρά τον περιορισμένο αριθμό του δείγματος, τα ευρήματα υποδεικνύουν την κρισιμότητα της συμπερίληψης της μεταβλητής του φύλου στην έρευνα για την εξαγωγή συμπερασμάτων ουδέτερων ως προς το φύλο και επιτακτική για την κατανόηση και μελέτη της κοινωνίας πολιτών στο σύνολό της.

Η κοινωνία πολιτών ως προνομιακός χώρος πολιτικής συμμετοχής των γυναικών την περίοδο 2010-2014

Παρότι η περιγραφή της κοινωνίας πολιτών, γίνεται συχνά με τη χρήση όρων που παραδοσιακά παραπέμπουν σε ανδρική δράση, όπως ο χαρακτηριστικός όρος της «αρένας» που εισάγει ο Antonio Gramsci, οι συνεντεύξεις φανερώνουν ότι την περίοδο της κρίσης οι γυναίκες κάνουν θεαματική εμφάνιση και αναλαμβάνουν πρωτοβουλία ως μονομάχοι στην πάλη για την πολιτισμική ηγεμονία εντός αυτής της αρένας.

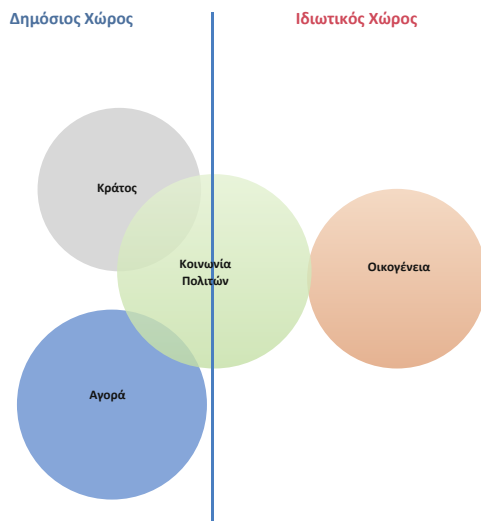
Η αύξηση των οργανώσεων με ισόρροπη συμμετοχή γυναικών στον οργανωτικό πυρήνα για την περίοδο 2009 έως 2014 και η αισθητή μείωση των οργανώσεων με αντίστοιχη πλειοψηφία ανδρών για την ίδια περίοδο, υποδεικνύουν τη σταδιακή ανατροπή του κυρίαρχου μοντέλου οργάνωσης της κοινωνίας πολιτών ως προς την κατά φύλο συμμετοχή στον βασικό πυρήνα τους. Διαφαίνεται επομένως η ανάπτυξη ενός νέου, εναλλακτικού μοντέλου οργανώσεων με ισότιμη συμμετοχή των γυναικών στον καθορισμό της ταυτότητάς τους και της λειτουργίας τους.

Η σύνδεση της κρίσης με τη γυναικεία συμμετοχή επιβεβαιώνεται περαιτέρω από

το γεγονός ότι μόνο οργανώσεις με ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών ή με αυξημένη συμμετοχή γυναικών ιδρύθηκαν με αφορμή την κρίση. Φαίνεται επίσης ότι η αυξημένη γυναικεία συμμετοχή στο βασικό πυρήνα των οργανώσεων σχετίζεται και με την αύξηση των μελών, κάτι που δεν συμβαίνει σε αυτές με αυξημένη συμμετοχή ανδρών. Επομένως οι γυναίκες όχι μόνο εισέρχονται στην κοινωνία πολιτών από το 2009 αλλά η συμμετοχή τους σε αυτήν σχετίζεται με την επέκτασή της σε αριθμό οργανώσεων και σε μέλη για λόγους που σχετίζονται με την κρίση.

Η υπόθεση εργασίας ότι η κοινωνία πολιτών αποτελεί προνομιακό χώρο γυναικείας πολιτικής συμμετοχής την περίοδο της κρίσης επιβεβαιώνεται μέσω των ευρημάτων αυτών. Βασική ερμηνεία της παρούσας μελέτης αποτελεί η παραδοσιακή τοποθέτηση της κοινωνίας πολιτών στον χώρο ανάμεσα στο κράτος, την αγορά και την οικογένεια και η διασύνδεση αυτής της άποψης με τη θεωρία του φύλου, σύμφωνα με την οποία η γυναίκα τοποθετείται στον «ιδιωτικό» χώρο της οικογένειας, ενώ ο δημόσιος χώρος του κράτους και της αγοράς αποδίδεται στον άνδρα. Σύμφωνα με αυτές τις θεωρήσεις, η σφαίρα της κοινωνίας πολιτών εγγενώς καλύπτει τον χώρο δράσης μεταξύ του ιδιωτικού –σύμφωνα με την έμφυλη κατανομή εργασίας «γυναικείου»- και του δημόσιου –«ανδρικού»- χώρου και έτσι η ενεργοποίηση των γυναικών ενθαρρύνεται, καθώς προσκρούει λιγότερο σε δομικούς αποκλεισμούς των γυναικών από την πολιτική διαδικασία (Σχήμα 3).

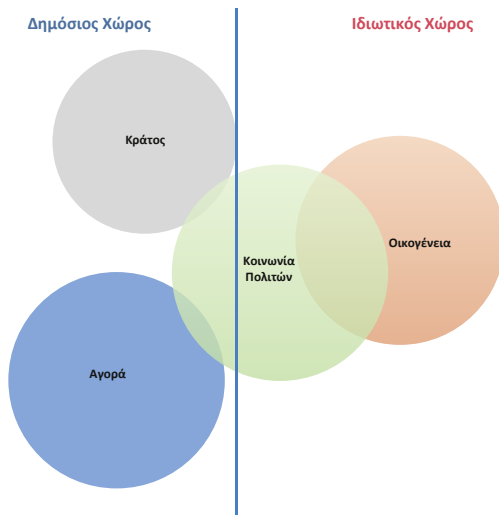
Σχήμα 3: Κοινωνία πολιτών πριν την κρίση

Σημαντικός παράγοντας για την είσοδο αυτή είναι οι ανάγκες που δημιουργήθηκαν την περίοδο της κρίσης και οι οποίες έστρεψαν το αντικείμενο των οργανώσεων προς την παροχή βοήθειας, την επινόηση τρόπων επίλυσης προβλημάτων της καθημερινότητας, την επιβίωση, την φροντίδα της κοινότητας και των αδύναμων μελών της. Παράλληλα, η εγκατάλειψη της προσδοκίας κάλυψης των αναγκών αυτών από το κράτος και η σταδιακή μείωση της απεύθυνσης αιτημάτων προς αυτό, ενίσχυσε τη λογική της αυτο-οργάνωσης και εξυπηρέτησης με ίδια μέσα σε τοπικό επίπεδο, απομακρύνοντας τη σφαίρα της κοινωνίας πολιτών από το κράτος -και κατ'επέκταση τον «δημόσιο-ανδρικό» χώρο- και μετατοπίζοντάς την προς τον ιδιωτικό (Σχήμα 4). Η διαχείριση των αιτημάτων της κοινότητας θα μπορούσε κατά συνέπεια να γίνει αντιληπτή περισσότερο ως μια προέκταση των αιτημάτων της οικογένειας, οδηγώντας με τη σειρά της σε μια προέκταση του ρόλου των γυναικών από φροντίστριες της οικογένειας σε φροντίστριες της κοινότητας. Υπό αυτή την έννοια η επανοικειοποίηση του δημόσιου χώρου σε τοπικό επίπεδο, τα συστήματα ανταλλαγής μέσω τραπεζών χρόνου και εναλλακτικών νομισμάτων, η προστασία των αδύναμων μελών, αποτελούν αντικείμενα που σχετίζονται άμεσα με τη διαχείριση της καθημερινότητας, στα οποία οι γυναίκες έχουν την «αρμοδιότητα» και το «καθήκον» να ενεργοποιηθούν και να επιλύσουν, χωρίς να θεωρείται ότι διεισδύουν στον κατεξοχήν δημόσιο-ανδρικό χώρο.

Η κοινωνία πολιτών ανάγεται έτσι την περίοδο της κρίσης σε μια σφαίρα στην οποία οι γυναίκες είναι πολύ πιο εύκολο να εισέλθουν, χωρίς να συγκρούονται με στερεότυπα και δομικούς αποκλεισμούς που απορρέουν από τον έμφυλο καταμερισμό εργασίας στην οικογένεια. Αντίθετα, ο κοινωνικός ρόλος τους λειτουργεί καταρχάς νομιμοποιητικά ως προς τη συμμετοχή τους στη διοίκηση οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών.

Σχήμα 4: Κοινωνία πολιτών την περίοδο 2009-2014

Παράλληλα, η διάδοση της άτυπης οργάνωσης ως διαύλου συλλογής και διαχείρισης αιτημάτων, διευκολύνει περαιτέρω τη γυναικεία συμμετοχή, αφού συμβαδίζει με την προτίμηση των γυναικών σε άτυπες συλλογικότητες, μειώνει τον ανταγωνισμό με τους άνδρες καθώς δεν αφορά επίσημες θέσεις ευθύνης και συγκαλύπτει ως ένα σημείο την έξοδο των γυναικών από τον χώρο της οικογένειας και την είσοδό τους στη σφαίρα της κοινωνίας πολιτών.

Έτσι η συμμετοχή των γυναικών στα όργανα λήψης αποφάσεων των οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών διαφοροποιείται κατά πολύ από αυτά της αγοράς, όπως για παράδειγμα τα διοικητικά συμβούλια επιχειρήσεων και του κράτους, όπως κοινοβούλια σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο και τα δημοτικά και περιφερειακά συμβούλια.

Την περίοδο της κρίσης, επομένως, η αποστασιοποίηση της κοινωνίας πολιτών από το κράτος και η μετατόπισή προς τον χώρο της οικογένειας καθώς και η απομάκρυνση από το πρότυπο της ανδροκρατούμενης οργάνωσης συντέιναν στην ανάδειξη της κοινωνίας πολιτών σε προνομιούχο χώρο γυναικείας πολιτικής συμμετοχής.

Προς μια υπέρβαση των έμφυλων στερεοτύπων στην κοινωνία πολιτών;

Τα ευρήματα του κεφαλαίου αυτού υποδηλώνουν αυξημένη συμμετοχή των γυναικών στα όργανα διοίκησης των οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών την περίοδο της κρίσης. Όπως αναλύθηκε ανωτέρω τα ποσοστά γυναικών σε όργανα διοίκησης των οργανώσεων υπερέχουν των οργάνων διοίκησης του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα. Και παρότι τα περιφερειακά και δημοτικά συμβούλια, αλλά και οι διαδικασίες ανάδειξης των γυναικών στις θέσεις αυτές διαφέρουν κατά πολύ από αυτά των οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών, η ενεργή εμπλοκή σε οργανώσεις που διαχειρίζονται αιτήματα, όπως αυτές του δείγματος, δεν παύει να αποτελεί μορφή πολιτικής συμμετοχής. Έτσι η σημαντική διαφορά στα ποσοστά συμμετοχής ανάγει την κοινωνία πολιτών σε προνομιακή σφαίρα πολιτικής συμμετοχής των γυναικών την περίοδο αναφοράς.

Ωστόσο εάν τα χαρακτηριστικά της συμμετοχής αυτής αναλυθούν υπό την οπτική του φύλου, οδηγούν μάλλον στο αντίθετο συμπέρασμα, φανερώνουν δηλαδή μια οπισθοχώρηση παρά πρόοδο σε ζητήματα έμφυλης ισότητας στην κοινωνία πολιτών. Παρά δηλαδή την ποσοτική αύξηση της συμμετοχής των γυναικών, η μετατόπιση της σφαίρας της κοινωνίας πολιτών προς την οικογένεια είναι ενδεικτική της αναπαραγωγής των πατριαρχικών στερεοτύπων των κοινωνικών έμφυλων ρόλων οι οποίοι, αντί να ανατραπούν, επεκτείνονται στη σφαίρα της κοινωνίας πολιτών.

Την αντίληψη αυτή ενισχύουν και τα ευρήματα για τη σχέση της συμμετοχής των γυναικών με το αντικείμενο, το μέγεθος και τον τύπο των οργανώσεων. Η αναπαραγωγή του ρόλου της φροντίστριας, η σύνδεση της αυξημένης συμμετοχής γυναικών με μικρές, εσωστρεφείς, άτυπες οργανώσεις, φανερώνουν τη διατήρηση των δομικών αποκλεισμών που κρατούν τη γυναίκα εκτός της δημόσιας σφαίρας και υποδεικνύουν ότι ο χώρος της κοινωνίας πολιτών παραμένει, σε ένα μεγάλο βαθμό, ανδρικός. Επίσης, έμφυλοι διαχωρισμοί στην αγορά εργασίας και το εισόδημα αναπαράγουν ανισότητες εντός του βασικού πυρήνα των οργανώσεων, επηρεάζοντας τελικά την ποιότητα της συμμετοχής τους.

Ενθαρρυντική εμφανίζεται παρόλα αυτά η σύνδεση της γυναικείας συμμετοχής με διαμαρτυρίες και τα υψηλά ποσοστά κατά φύλο ισόρροπης συμμετοχής σε τυπικές οργανώσεις, στοιχεία διαφοροποίησης του παραδοσιακού μοντέλου απεύθυνσης αιτημάτων προς το κράτος.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι τα όποια αποτελέσματα της διείδυσης των γυναικών στη σφαίρα της κοινωνίας πολιτών ως προς τις έμφυλες σχέσεις θα πρέπει να παρακολουθούνται ερευνητικά στα επόμενα χρόνια. Τότε θα καταστεί εμφανές εάν ο συγκεκριμένος μετασχηματισμός στην κοινωνία πολιτών είναι συγκυριακός ή διαρκής και εάν παράγει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα ως προς τη γυναικεία συμμετοχή και εκπροσώπηση στη δημόσια σφαίρα.

